

Instytut Filologii Polskiej UMCS
Lublin

ANNA KRZYŻANOWSKA

*O wyrażaniu wartości w polskiej i francuskiej
frazeologii śmierci*

Quelques remarques sur les manières d'exprimer les valeurs
dans la phraséologie de la mort en polonais et en français

Teza J. Puzyniny (1997, 195), że „[...] istotną cechą człowieka jest to, że widzi on świat w kategoriach wartości” znajduje rozwinięcie w licznych opracowaniach z zakresu semantyk¹.

Rozważania zawarte w tym artykule, przyjmując za punkt wyjścia przytoczoną tezę, stanowią próbę opisu sposobów wyrażania wartościowania w polskiej i francuskiej frazeologii śmierci. Analizie zostały poddane stałe oraz luźne połączenia wyrazowe odnoszące się do faktu zakończenia życia (wyrażenia, zwroty).

Pojęcie „śmierć”, w opozycji do pojęcia „życie” stanowi centrum negatywnych wartości witalnych (zob. J. Puzynina 1992: 41, 168) i dlatego wiążą się z nim silne konotacje pejoratywne (smutku, strachu, żałoby)². Człowiek stara się więc unikać myślenia i mówienia wprost o śmierci, a nawet stara się ją odrzucić, mimo że tkwi ona w samej strukturze biologicznej ludzkiego organizmu. Taka postawa wobec końca życia znajduje odzwierciedlenie również w języku, gdzie do nazwania śmierci wykorzystuje się najczęściej wyrażenia

¹ Zob. np.: J. Puzynina (1992; 1997); *Wartościowanie w języku i tekście* (1992); A. Pajdzińska (1992); E. Laskowska (1996).

² Zob. też na ten temat A. B. Burzyńska, J. Kamieniecki 1998.

eufemistyczne³. Wyrażenia te, związane ze zjawiskiem tabu językowego, nie mówią o śmierci bezpośrednio, ale obrazując ją nie wprost, wyłączają to dramatyczne zdarzenie w egzystencji człowieka z obszaru zjawisk eschatologicznych. Próby oswojenia śmierci przejawiają się również w poszukiwaniu pozytywnych aspektów tego faktu (np. poprzez przypisywanie przez użytkowników języka dodatnich konotacji wartościujących wyrażeniom nazywającym śmierć naturalną, bez cierpień) lub jego następstw (wtedy dotyczą sfery zbiorowych wyobrażeń o życiu pozagrobowym, pozwalających traktować śmierć nie jako kres, granicę życia jednostki, lecz jako moment zmiany formy istnienia).

Związki frazeologiczne oznaczające śmierć są najczęściej nośnikami wartościowań uwarunkowanych kulturowo. Aksjologizacja śmierci opiera się zwykle na zespole stereotypowych cech konotacyjnych⁴, które aktualizują się, wchodząc do struktury semantycznej frazeologizmów. Na przykład w znaczeniu zwrotów pol. *zdechnąć jak pies* i fr. *mourir a. crever comme un chien* aktualizowane są negatywne wartości, kojarzone powszechnie z nazwą *pies* (ale nie należące do zestawu semantycznych cech definicyjnych), obecne również w wyrażeniach takich jak: *pieskie życie, psi los, un métier de chien* dosł. pieskie zawód 'ciężki zawód', *une vie de chien* dosł. pieskie życie 'ciężkie życie', *un caractère de chien* dosł. psi charakter 'złośliwy charakter'⁵). Ta ujemna charakterystyka komponentu *pies* jest następnie przenoszona na znaczenie całości zwrotów, które nazywają śmierć nędzną, marną i/lub w samotności. W poszczególnych językach oceny przekazywane za pośrednictwem konotacji mogą być zbieżne (tak jak w wymienionych tu polskich i francuskich związkach) lub odmiennie, związane wyłącznie z określoną wspólnotą językowo-kulturową⁶. Przyjrzyjmy się zatem w jaki sposób waloryzowany jest akt umierania i stan śmierci w języku polskim i francuskim.

W obu językach aspekty wartościowań omawianego tu zjawiska mogą

³ Problematyka ta została już wcześniej omówiona w moim artykule o eufemistycznym wyrażaniu śmierci w języku polskim i francuskim (A. Krzyżanowska 1996).

⁴ Przyjmuję tu definicję cech konotacyjnych w ujęciu J.D. Apresjana (1980: 94), określanych jako te elementy pragmatyki, „[...] które są odbiciem wyobrażeń kulturowych i tradycji związanych z danym wyrazem, panującej w danym społeczeństwie praktyki wyzyskiwania odpowiedniej rzeczy i wielu innych czynników pozajęzykowych”; zob. też na ten temat: L. Jordanskaja, I. Mielczuk 1988: 17; R. Tokarski 1988: 42. O motywacji związków frazeologicznych opartej na zbiorze utrwalonych społecznie sądów o przedmiocie i sytuacji pisze A.M. Lewicki (1985).

⁵ Zob. A. Pajdzińska 1992: 155; K. Mosiołek-Kłosińska 1996: 100–102; DEL 1989: 243–249.

⁶ Problemy związane z odmiennym wyposażeniem konotacyjnym odpowiadających sobie jednostek leksykalnych różnych języków omawia T. Dobrzyńska (1994: 95–132).

być różne. Zakończenie życia może być przedstawiane jako dobre lub złe z perspektywy kategorii wartości odcuciowych, moralnych, społecznych lub religijnych (w relacji wobec sacrum).

We frazeologii polskiej i francuskiej ze względu na wartości odcuciowe pozytywne nacechowanie konotacyjne ma śmierć łagodna, bezbolesna: *lekka śmierć, mieć lekką śmierć, une belle mort* 'mort naturelle, calme et sans souffrances' (TLF, 11: 1094), *mourir de sa belle mort*. Obraz śmierci łagodnej przywołuje również metafora snu i odpoczynku oparta na pozytywnych asocjacjach przypisywanych powszechnie tym stanom (*zasnąć na wieki, zasnąć snem wiecznym, spocząć a. spoczywać na wieki, spocząć w grobie, spocząć snem wiecznym, s'endormir du sommeil de la paix* dosł. zasnąć spokojnym snem⁷, *s'endormir du dernier sommeil* dosł. zasnąć ostatnim snem, *reposer en cimetière* dosł. spoczywać na cmentarzu, *trouver le repos* dosł. znaleźć odpoczynek).

Podobne konotacje wiążą się z metaforycznym pojmowaniem śmierci jako zgaśnięcia płomienia życia — ktoś umiera, ponieważ stopniowo wyczerpują się siły żywotne organizmu, tak jak powoli dopala się świeca czy pochodnia (*czyjeś życie gaśnie, gasnąć w oczach, pochodnia czyjegoś życia zgasła, zgasnąć jak świeca, s'éteindre de vieillesse* dosł. zgasnąć ze starości, *s'en aller comme une chandelle* dosł. odejść jak świeca 'umrzeć łagodną śmiercią').

Warto zwrócić uwagę na to, że zarówno w języku polskim, jak i francuskim śmierć połączona z cierpieniami nie jest frazeologicznie wyróżniona (SFJP, 2: 307 notuje jedynie połączenie łączliwe *ciężka śmierć*, które może być uważane za negatywny odpowiednik frazeologizmu *lekka śmierć*, oraz konstrukcje *umrzeć w męczarniach* (SFJP, 2: 451), *umrzeć po ciężkiej a. długiej a. krótkiej chorobie* (SFJP, 2: 451; SWJP: 1353), GR, 6: 612 wymienia konstrukcję *mourir parmi les souffrances* 'umrzeć wśród cierpień')⁸.

W obu opisywanych tu językach pozytywne sądy wartościujące przypisywane są także śmierci naturalnej. W potocznym przekonaniu człowiek podlega starzeniu, które prowadzi nieuchronnie do śmierci. Śmierć naturalna następuje w czasie, w którym zwykle umierają ludzie i jest przedstawiana jako coś zwyczajnego, tak bardzo oswojonego, że może być traktowane jak własność (*umrzeć zwyyczajną a. swoją a. własną śmiercią, mourir de*

⁷ W WSFP 1982, 2: 395, 710 związek *s'endormir du sommeil de la paix* dosł. zasnąć spokojnym snem jest traktowany jako ekwiwalent polskiego frazeologizmu *mieć lekką śmierć*.

⁸ Połączenia typu: *umrzeć po długich i ciężkich cierpieniach, mourir après une longue et douloureuse maladie a. après une cruelle maladie* 'umrzeć po długiej i bolesnej chorobie, a. po okrutnej chorobie, można często spotkać w nekrologach.

sa belle mort 'mourir de mort naturelle, de vieillesse et sans souffrances')⁹ (DEL 1989: 776). Natomiast negatywnie oceniana jest śmierć nienaturalna. Jest ona zjawiskiem tragicznym, obcym *umrzeć nie swoją a. nagłą a. gwałtowną a. tragiczną śmiercią*, *mourir de mort violente* 'umrzeć gwałtowną śmiercią'¹⁰ Również śmierć następująca wcześniej, niż można się było tego spodziewać jest czymś niezgodnym z powszechną normą, a zatem niedobrym (*zginąć przedwczesną śmiercią*, *umrzeć przedwcześnie*, *przedwczesna śmierć*), *la mort prématurée* 'przedwczesna śmierć', *mourir avant l'heure* 'prématurément, plus tôt qu'on pouvait normalement s'y attendre' (GR, 5: 183).

W analizowanym dotychczas materiale śmierć była waloryzowana ze względu na dodatnie lub ujemne aspekty samego procesu umierania. Dobry lub zły wizerunek końca życia może być także powiązany z okolicznościami tego zdarzenia, np. z miejscem, gdzie umiera człowiek lub ze sposobem śmierci. W języku francuskim obraz dobrej śmierci przywołują związki *mourir dans son lit* dosł. umrzeć we własnym łóżku 'mourir chez soi, naturellement' (DEL 1989: 707), *terminer ses jours dans son lit* dosł. kończyć swoje dni we własnym łóżku 'mourir' (GR, 9: 244). Szczególna wartość zakończenia życia w swoim domu została udokumentowana we frazeologizmach fr. *mourir chez soi* dosł. umrzeć u siebie i pol. *umrzeć na swoich a. własnych a. starych śmieciach*. W świadomości użytkowników języka dom ewokuje konotacje bezpieczeństwa, miłości i życzliwości bliskich, swojskości¹¹.

Warto zwrócić uwagę, że w języku francuskim śmierci we własnym domu, wśród najbliższych została wyraźnie przeciwstawiona śmierć w szpitalu. Świadczy o tym odnotowana w słownikach opozycja między połączeniami: *mourir à l'hôpital* par opposition à *mourir chez soi* (TLF, 11: 1154; GR, 6: 612)¹².

⁹ Przymiotnik *belle* zachowuje tu jedno z dawnych swych znaczeń: 'ce qui agréé, ce qui répond exactement à la situation' (P. Guiraud 1967: 38–39); DEL 1989: 776 podaje następującą eksplikację znaczenia związku *mourir de sa belle mort* 'au moment où il convient'.

¹⁰ Dla określenia gwałtownej śmierci istniały w języku francuskim, dziś już przestarzałe, frazeologizmy: *la male mort* (lub *la malemort*), *mourir à la male mort* a. *de male mort*, w których pejoratywna ocena jest wyrażona za pomocą przymiotnika wartościującego *male* (to archaiczna forma pochodząca od łacińskiego *malus* 'zły'), *la mort tragique* 'tragiczna śmierć'.

¹¹ Konotacje te aktualizują się w następujących połączeniach: *dom rodzinny*, *atmosfera domowa*, *tęsknić za domem*, *kochać swój dom*, *une maison paternelle* 'dom rodzinny'.

¹² Przeciwstawienie śmierci w domu i w szpitalu odnajdujemy również we francuskich nekrologach, np. „Mme Serge Blanchard, née Prunier, son épouse; Danielle Blanchard,

Natomiast w obu językach uwidacznia się brak akceptacji śmierci poza domem, w samotności: *umrzeć a. zdechnąć pod płotem* 'umrzeć w nędzy, marnie', *mourir a. crever a. finir sur la paille* dosł. umrzeć a. zdechnąć a. skończyć na słomie 'mourir dans la misère' (TLF, 12: 784), *mourir au coin d'un bois a. au coin d'une haie* dosł. umrzeć w zakątku lasu a. u płotu 'mourir sans secours et sans assistance' (GR, 2: 692). W świadomości społecznej umieranie na słomie lub pod płotem jest uważane za niewłaściwe, niezgodne z powszechnymi wyobrażeniami o godnej śmierci człowieka. Istotną rolę odgrywa tu zapewne opozycja między pozytywnie waloryzowanym centrum (dom jako centrum świata człowieka) i ujemnie waloryzowanymi peryferiami (płot jako najdalsza strefa tego, co własne i zarazem granica między własnym — znanym i cudzym — obcym, czy zakątek lasu — miejsce dalekie, nieznanne). Świadectwem niegodnej śmierci człowieka jest także przedstawienie jej w kategoriach śmierci zwierzęcej: *umrzeć jak pies a. jak świnia, pieska śmierć, mourir comme un chien a. comme une bête* dosł. umrzeć jak pies a. jak zwierzę 'sans soin, sans secours, abandonné' (GR, 2: 564) (por. też *enterrer quelqu'un comme un chien* dosł. pochować kogoś jak psa 'sans aucune cérémonie' (GR, 2: 564)). We frazeologizmach: *wyciągnąć gice, trzasnąć kopytami, zamknąć ślepią na amen, odwalić kite, ne remuer ni pied ni patte* dosł. nie ruszać ani nogą ani ręką użycie nazwy części ciała zwierzęcia w odniesieniu do człowieka degraduje akt umierania, odbiera mu wymiar eschatologiczny. Pejoratywna ocena może być również związana ze zmianą odniesienia czasownika. Polski leksem *zdechnąć* i francuski *crever* nazywają śmierć zwierzęcia. Wykorzystane do określenia śmierci człowieka niosą silny ładunek nacechowania negatywnego. Sytuację, kiedy przeniesienie nazwy (odnoszącej się prymarnie do zwierząt) na człowieka i jego zachowanie pociąga za sobą zmianę wartościowania, można uznać za jeden z przejawów antropocentryzmu obecnego w języku, na co zwracają uwagę liczni badacze (por. Z. Kempf 1985; R. Tokarski 1990; A. Pajdzińska 1990).

Wyobrażenie nienaturalnego, nagłego końca życia, nie we własnym domu nabiera dodatkiego nacechowania wartościującego w wypadku, kiedy zdarzenie to ma charakter celowy, stanowi akt największego poświęcenia w sensie

Odile et Christian Blanchard-Salacroup, François et Véronique Blanchard, ses enfants; Arnaud Blanchard, son petit-fils; la famille Prunier, ont la douleur de vous faire part du décès de **Monsieur Serge Blanchard** survenu en son domicile, le 7 février 1989, dans sa cinquante-neuvième année" („le Dauphiné libéré", nr. 13754, 16. 02. 1989, p. 4); „Mlle Denise Mouchoux; Mme et M. Yves Garcin, leurs enfants et leur famille; les familles Thomasset et Deneusois ont la douleur de vous faire part du décès de Madame Veuve Mouchoux née Marie Devignes survenu le jour de ses 85 ans à l'hôpital de Pont-de-Beauvoisin" (le Dauphiné libéré, nr. 13743, 3. 02. 1989, p. 4; podkreślenia — A.K.).

moralnym oraz ze względu na społeczną hierarchię wartości. Potwierdzeniem tego są liczne połączenia polskie i francuskie nazywające śmierć w imię czegoś (ojczyzny, ideałów, słusznej sprawy) lub kogoś (oddanie życia w obronie innego człowieka). Podkreślają one doniosłość tego faktu oraz pozwalają traktować życie jako wartość wymienną, ekwiwalentną w stosunku do innej. Obraz godnego umierania w walce za kraj, wolność, za kogoś ilustrują związki: *zginąć a. paść śmiercią walecznych, zginąć a. paść a. polec a. spocząć na polu chwały, wylać a. przelać krew za kogoś a. za coś, złożyć życie w ofierze, mourir a. tomber a. périr au champ d'honneur* 'tomber glorieusement au service de la patrie' (TLF, 5: 487), *donner a. verser son sang pour la patrie* dosł. oddać a. wylać swoją krew za ojczyznę, *verser pour quelqu'un a. quelque chose la dernière goutte de son sang* dosł. wylać za kogoś a. za coś ostatnią kroplę krwi.

Element oceny pozytywnej może być wyrażony za pomocą przymiotników wartościujących wchodzących w skład połączeń łączliwych, takich jak: *śmierć bohaterska, chlubna, chwalebna, mężna, piękna, ofiarna, une mort glorieuse* 'sławna, chlubna', *héroïque* 'bohaterska', *une belle mort* 'piękna śmierć' (w opozycji do *śmierci niesławnej, haniebnej, une mort infâme* 'niegodnej', *une mort ignominieuse* 'haniebnej').

Akt umierania może być oceniany jako dobry lub zły także z punktu widzenia wartości religijnych. Oba opisywane tu języki odzwierciedlają chrześcijańską wizję śmierci — wierzący umiera dobrze, czyli zgodnie z zasadami religii, będąc w stanie łaski, w pojednaniu z Bogiem (*umrzeć w Panu a. w Bogu, umrzeć w aureoli świętości, mourir dans la grâce* dosł. umrzeć w łasce, *mourir en odeur de sainteté* dosł. umrzeć w zapachu świętości) lub źle, będąc w stanie grzechu (*mourir dans l'impénitence finale* dosł. umrzeć w ostatniej zatwardziałości, bez skruchy 'umrzeć w grzechu', *mourir en état de damnation* dosł. umrzeć w stanie potępienia 'ts.'). Konsekwencją śmierci w grzechu jest utrata zbawienia, niemożność obcowania z Bogiem, czyli *wieczna śmierć*, fr. *la mort éternelle* 'ts.' lub *la seconde mort* dosł. druga śmierć 'la condamnation du pécheur aux peines de l'enfer' (TLF, 6: 584).

Interesujący jest fakt, że we frazeologii francuskiej w połączeniach odwołujących się do sfery religii chrześcijańskiej wykorzystywane są słowa odnoszące się do wartości absolutnych, o treści wyłącznie oceniającej, np. *bien* 'dobrze', *bonne* 'dobra', *mauvaise* 'zła'. Zatem, aby nazwać śmierć chrześcijańską (tj. zgodną z rytmem religii katolickiej), używa się zwrotu *mourir bien* dosł. umrzeć dobrze. *Faire une bonne mort a. une bonne fin* (dosł. wykonać dobrą śmierć a. dobry koniec) znaczy 'umrzeć w stanie łaski, po chrześcijańsku', a *faire une mauvaise mort a. une mauvaise fin* (dosł. wykonać złą śmierć a. zły koniec) — 'umrzeć w grzechu'. Mamy tu do czynienia z utożsa-

mieniem dwu różnych systemów wartości: uniwersalnego, odwołującego się do pojęć takich, jak „dobro”, „zło” itd. oraz związanego z religią chrześcijańską, operującego pojęciami „łaska”, „grzech”. Związki te, przeciwstawiając dobrą śmierć, tzn. śmierć chrześcijańską, śmierci złej — niechrześcijańskiej, stanowią przejaw uniwersalizacji systemu wartości teologii katolickiej.

Język religii chrześcijańskiej mówi również o śmierci, posługując się metaforą snu i odpoczynku. Obraz łagodnej, czyli dobrej śmierci, przedstawianej jako zaśnięcie lub przejście w stan odpoczynku, łączy się z obrazem śmierci chrześcijańskiej, np. *zasnąć w Panu, odpoczywać w Bogu, s'endormir en Dieu* dosł. zasnąć w Bogu, *s'endormir dans les bras a. dans la paix du Seigneur* dosł. zasnąć w ramionach a. w pokoju Pana, *reposer dans le Christ* dosł. odpoczywać w Chrystusie.

We wstępnej części artykułu stwierdziliśmy, że próby oswojenia śmierci przejawiają się nie tylko w poszukiwaniu dodatnich aspektów procesu umierania, czy okoliczności i sposobu śmierci. Mogą również dotyczyć pozytywnych konsekwencji tego faktu. W takim wypadku mamy do czynienia z zespołem zbiorowych wyobrażeń i przekonań, czym jest istota ludzka i co dzieje się z nią po śmierci. Koniec życia nie stanowi wtedy unicestwienia jednostki, staje się tylko momentem przejścia do innej rzeczywistości, zostaje powiązany z jakąś nową formą istnienia.

Taka właśnie postawa znajduje odbicie w polskich i francuskich związkach frazeologicznych przedstawiających śmierć jako podróż, wędrówkę zmarłego do innego świata. Element oceny może być tu wyrażony za pomocą słów wartościujących, np. *lepszy*, fr. *meilleur* — *odejść na lepszy żywot z tego świata, przenieść się na lepszy żywot, passer de cette vie à une meilleure* dosł. przejść z tego życia do lepszego, *partir pour un monde meilleur* dosł. odjechać do lepszego świata, *être dans un monde meilleur* dosł. być w lepszym świecie. Dodatnia lub ujemna ewaluacja może być też powiązana z poszczególnymi komponentami związków na zasadzie konotacji motywowanej kulturowo. W takim wypadku polskie i francuskie frazeologizmy odnoszą się do pewnych elementów wiary chrześcijańskiej lub mitologii grecko-rzymskiej. Wyrazy: *Bóg, Pan, Ojciec, Chrystus, niebo, raj* wchodzące w skład związków, wprowadzają waloryzację pozytywną, np. *pójść do Boga, stanąć przed Panem, odejść do domu Ojca, połączyć się z Chrystusem, pójść a. dostać się do nieba, monter vers Dieu* dosł. wznieść się do Boga, *retourner dans la maison du Père* dosł. wrócić do domu Ojca, *aller a. monter au ciel* dosł. iść a. wznieść się do nieba, *gagner le paradis* dosł. dostać się do raju. Natomiast negatywne asocjacje wiążą się z nazwami piekła — miejsca wiecznego potępienia (*pójść do piekła, aller a. descendre en enfer* dosł. pójść a. zejść do piekła) lub podziemi piekielnych — miejsca mitycznego pobytu zmarłych

(odejść na zawsze do krainy cieni, przeprowadzić się do królestwa cieni, *descendre aux enfers* dosł. zejść do podziemi, *descendre chez Pluton* dosł. zejść do siedziby Plutona, *descendre au rivage des morts* a. *au séjour des morts* dosł. zejść na brzeg umarłych a. tam, gdzie przebywają umarli 'do podziemi'; por. też wyrażenia *le noir* a. *sombre rivage* dosł. ciemny a. mroczny brzeg, *les noirs* a. *sombres royaumes* dosł. ciemne a. mroczne królestwa).

W niektórych zwrotach czynność przejścia do innej rzeczywistości nabiera charakteru celowego, np. *odejść po nagrodę do Pana*, *être appelé pour vivre dans la Joie éternelle* dosł. zostać wezwanym do życia w wiecznej radości. Według religii chrześcijańskiej tylko ci, którzy zasłużyli swym życiem zgodnym z kanonami wiary, osiągną wieczne zbawienie w niebie, krainie szczęśliwości. Świadczą o tym również połączenia: *przenieść się do boskiej* a. *niebieskiej* a. *wiecznej chwały* (por. też *Bóg powołał a. wezwał a. wziął kogoś do swojej chwały*), *pójść w niebieskie radości*. W wymienionych wyżej przykładach pozytywną ocenę wprowadzają komponenty wartościujące związków, takie jak: *nagroda*, *chwała*, *radość*, *la joie*.

Na zakończenie rozważań warto jeszcze wspomnieć o zjawisku przewartościowywania pozytywnego lub negatywnego nacechowania połączeń wyrazowych w tekstach¹³, np. dodatkowo nacechowane frazeologizmy nazywające śmierć, w użyciu ironicznym nabierają charakteru pejoratywnego, wyrażając negatywną postawę nadawcy wobec przywoływanego zdarzenia. Dla ilustracji tego zjawiska można tu przytoczyć polski związek *powiększyć grono aniołków*, który budzi pozytywne konotacje w odniesieniu do śmierci dziecka, natomiast użyty ironicznie w odniesieniu do śmierci dorosłego, ma wartość pejoratywną.

Przedstawiona tu analiza komparatystyczna pokazuje, że we frazeologii polskiej i francuskiej istnieje podobna ewaluacja pojęcia śmierci. Zwykle związki nazywające zakończenie życia są nośnikami wartościowań uwarunkowanych kulturowo. Pozytywne konotacje wartościujące niosą polskie i francuskie frazeologizmy, które przywołują obraz śmierci naturalnej i łagodnej, następującej w czasie, w którym zwykle umierają ludzie, we własnym domu oraz śmierci nagłej, ale ofiarnej. W obu porównywanych tu językach znajduje także odbicie zespół ocen uwarunkowanych chrześcijańską wizją śmierci. Wydaje się, że podobieństwo wartościowań związanych z pojęciem śmierci wynika nie tylko z faktu przynależności społeczeństwa polskiego i francuskiego do wspólnej kultury europejskiej, ale głównie ze zbieżności zasadniczych doświadczeń egzystencjalnych wszystkich ludzi.

¹³ O przewartościowywaniu pejoratywności wyrazów pisze J. Puzynina (1986: 125–127).

BIBLIOGRAFIA

- Apresjan J.D., 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław.
- Burzyńska A.B., Kamieniecki J., 1998, *Wpływ przeszłości na językowy obraz śmierci ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, „Etnolingwistyka” 9/10, Lublin, 81–92.
- Dobrzyńska T., 1994, *Metafora w przekładzie* [w:] Dobrzyńska T., *Mówiąc przenośnie... studia o metaforze*, Warszawa, 95–132.
- Guiraud P., 1967, *Les locutions françaises*, Paris.
- Jordanskaja L., Mielczuk I., 1988, *Konotacje w semantyce lingwistycznej i leksykografii* [w:] *Konotacja*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1988, 9–34.
- Kempf Z., 1985, *Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt*, „Język Polski”, LXV, z. 2–3, 125–144.
- Krzyżanowska A., 1996, *Eufemistyczne wyrażanie śmierci w języku polskim i francuskim*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej I*, Warszawa, 93–98.
- Laskowska E., 1996, *Typy wartości w tekstach potocznych*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. I, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań, 76–82.
- Lewicki A. M., 1985, *Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, symboliczne i stereotypowe*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej III*, Wrocław, 7–25.
- Mosiółek-Kłosińska K., 1996, *Profilowanie stereotypów językowych (na materiale frazeologii polskiej i francuskiej)*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej I*, Warszawa, 99–105.
- Pajdzińska A., 1990, *Antropocentryzm frazeologii potocznej*, „Etnolingwistyka” III, Lublin, 59–68.
- Pajdzińska A., 1992, *Semantische Motiviertheit polnischer Wertadjektive*, [w:] *Wartościowanie w języku i tekście 1992*, 135–159.
- Puzynina J., 1986, *O elementach ocen w strukturze znaczeniowej wyrazów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 40, Wrocław, 121–127.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Puzynina J., 1997, *Słowo — wartość — kultura*, Lublin.
- Tokarski R., 1988, *Konotacja jako składnik słowa*, [w:] *Konotacja*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, 35–54.
- Tokarski R., 1990, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, 69–86.
- Wartościowanie w języku i tekście*, 1992, pod red. G. Falkenberga, N. Friesa i J. Puzyniny, Warszawa.

WYKAZ SKRÓTÓW

- DEL 1989 — A. Rey, S. Chantreau, *Dictionnaire des Expressions et Locutions*, Paris.
- GR — *Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française de Paul Robert*, deuxième édition entièrement revue et enrichie par A. Rey, t. I–X, Paris 1985.
- SFJP — S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 1967–1968.
- SWJP — *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996.

- TLF — *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle, sous la dir. de P. Imbs, t. I–XVI, Paris 1971–1994.*
- WSFP — *Wielki słownik francusko-polski, t. I–II, Warszawa 1980–1982.*

RÉSUMÉ

L'analyse présentée dans cet article concerne les moyens d'exprimer l'évaluation du phénomène de la mort dans la phraséologie polonaise et dans la phraséologie française. Dans les deux langues comparées ici, les locutions qui nomment le terme de la vie sont le plus souvent porteuses des valeurs conditionnées par la culture. La valorisation positive ou négative de la mort s'appuie d'habitude sur un ensemble de caractéristiques connotatives stéréotypées qui s'actualisent en s'intégrant à la structure sémantique des expressions phraséologiques. Aussi bien en polonais qu'en français, les jugements de valeur positifs se rattachent à une mort naturelle et douce, celle qui arrive quand les gens meurent d'une façon ordinaire, dans leurs maisons, et aussi à la mort subite, mais qui constitue un sacrifice (par opposition à une mort non naturelle, précoce, inutile, survenant hors de la maison). Dans les deux systèmes phraséologiques s'est inscrit tout un ensemble d'appréciations liées à la vision chrétienne de la mort bonne ou mauvaise. Il semble que la convergence des valorisations que les deux sociétés attribuent au phénomène de la mort tienne surtout à l'universalité des expériences fondamentales propres à l'existence de tous les êtres humains.